

เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม
และความเจริญงอกงามแห่งปัญญา

ท ล ก ที่ ว | ป

สอง

พุทธศาสตร์

หนังสือชุด

ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว

พระธรรมเทศนาโดย พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

คำนำ

หนังสือชุด 'ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว' มีทั้งหมด ๘ เล่มด้วยกัน คือ

๑. สถาปนาธรรมให้เกิดมีและยั่งยืนในสังคม
๒. พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต
๓. พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม
๔. อุดมคติของคนหนุ่มสาว
๕. หลักทั่วไปของพุทธศาสนา
๖. เกณฑ์วินิจฉัยความหมายและคุณค่าของพุทธธรรม
๗. บทบาทนักศึกษาในการส่งเสริมพุทธศาสนา
๘. ธรรมะสำหรับนักศึกษาแพทย์

ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว

หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

จัดพิมพ์โดย ธรรมสภา ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๐

จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

การพิมพ์หนังสือธรรมะเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการจัดทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทาน คือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า มีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม อันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา

๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๓๔-๓๕๖๖, ๔๓๔-๔๒๖๗, ๔๔๑-๑๕๘๘ โทรสาร. ๔๒๔-๐๓๗๕

แต่ละเล่มเป็นธรรมภคาที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้แสดงไว้แก่คนหนุ่มสาว นิสิต นักศึกษา ตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๕๑๔ - ๒๕๒๗ แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยผ่านมานานหลายปีแล้วก็ตาม แต่เนื้อหาของธรรมภคาทุกเรื่องยังคงลึกซึ้ง และทันสมัยอยู่เสมอ สมดังคำกล่าวที่ว่า ธรรมะเป็นอกาลิโก คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ไม่จำกัด

ด้วยกาล คือ อ่านเมื่อใดก็ได้สารัตถประโยชน์อันมากมายเอนกอนันต์เมื่อนั้น

ธรรมสภา มีความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้จัดพิมพ์ธรรมกถาชุดนี้อีกครั้ง ด้วยระบบออฟเซท ทำให้ตัวอักษรคมชัด น่าอ่านกว่าฉบับเดิม ซึ่งพิมพ์ด้วยระบบการพิมพ์ที่ใช้ตัวเรียงตะกั่ว โดยการพิมพ์ครั้งนี้ ได้แยกพิมพ์เป็นเล่มเล็กๆ เพื่อสะดวกแก่การเลือกอ่านตามหัวข้อที่สนใจ หรือจะอ่านทั้งหมด และเก็บสะสมไว้ทั้งชุด ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น หนังสือชุดนี้ของพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) เป็นผลงานที่มีค่าล้ำเลิศ ควรแก่การอนุรักษ์ไว้คู่โลกตราบนานเท่านาน

ธรรมสภา ใคร่ขอกราบนมัสการขอพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ที่ได้มีเมตตาอนุญาตให้ธรรมสภาจัดพิมพ์หนังสือชุด ‘ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว’ เป็นการให้เปล่า เพื่อการเผยแผ่ธรรมไปสู่กว้าง

ธรรมสภา หวังว่าการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ จะมีส่วนช่วยในการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดมีขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นทางตรงที่จะช่วยจรรโลงให้โลกพบกับสันติสุข

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสุขสงบ

สารบัญ

พุทธศาสตร์ไม่ใช่ชื่อเดิมของพระพุทธศาสนา	๒
ชื่อแรกของพระพุทธศาสนาคือธรรมวินัย	๓
หลักการสำคัญของวินัย	๗
วินัยเป็นเครื่องมือของธรรม	๑๑
มองข้ามเรื่องวินัย ก็จะเข้าใจพุทธศาสนาไม่ถูกต้อง	๑๓
ชื่อที่สองของพระพุทธศาสนา คือ พรหมจรรย์	๑๕
ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หนทางดำเนินสู่มรรค	๒๐
พระพุทธศาสนาสอนแต่ความจริงที่เป็นประโยชน์ และปฏิบัติได้ในปัจจุบัน	๒๓
ประโยชน์ ๓ ประการ	๒๖
พระพุทธศาสนาคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๐

หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์

ขออำนาจพระเดชพระคุณอาจารย์รัฐมนตรียุติธรรมผู้เป็นประธานที่ประชุม ท่านอาจารย์ผู้เป็นประธานในการสัมมนา ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้เข้าร่วมประชุมครั้งนี้ทุกท่าน

ก่อนอื่นอาตมาภาพต้องขอออกตัวเสียก่อนว่า การพูดครั้งนี้เป็นการมาพูดในท่ามกลางท่านอาจารย์ ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นอย่างมากแล้ว ดำรงอยู่ในฐานะเป็นครูอาจารย์ ซึ่งควรแก่การเคารพนับถือ อาตมาภาพขอโอกาสที่จะแสดงธรรมกถาเป็นการบรรยายหลักทั่วไปของพุทธศาสตร์และขออนุโมทนาแด่ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้โอกาสแก่อาตมาภาพ ซึ่งการกระทำอย่างนี้ เป็นการปฏิบัติตามประเพณีของพุทธศาสนิกชน คือ การที่ชาวพุทธผู้เป็นคฤหัสถ์นั้น เชิดชู

บุชาธรรมด้วยการให้เกียรติแก่พระภิกษุสงฆ์ ตามหลักที่ว่าแม้ว่า
 คฤหัสถ์จะเป็นพระอริยบุคคล ก็ยังกราบไหว้แสดงความเคารพแก่
 พระภิกษุแม่ที่เป็นปุถุชน ซึ่งการปฏิบัติตามธรรมเนียมอย่างนี้
 เป็นข้อที่ควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับหัวข้อที่จะบรรยายนี้ อาตมภาพมีความเห็นว่า เป็น
 เรื่องราวที่มีรายละเอียดกว้างขวางมาก และเวลาสำหรับบรรยาย
 ถ้าเทียบกับเรื่องแล้วรู้สึกว่่น้อย อย่างไรก็ตามสำหรับที่ประชุม
 ของท่านผู้รู้แล้ว เรื่องต่างๆ ไปที่เป็นพื้นๆ ก็ไม่สู้มีความสำคัญที่จะ
 ต้องนำมากล่าวมากมาย เพราะฉะนั้น จึงจะข้ามส่วนที่เป็นเรื่อง
 พื้นๆ ทิ้งไปเสีย จับเอาเฉพาะจุดที่ควรจะเน้นบางประการ และสิ่ง
 ที่เป็นข้อสังเกต เพราะฉะนั้น อาตมภาพจะพูดตามหลักนี้ คือ
 กล่าวถึงเฉพาะสิ่งสำคัญ หรือสิ่งที่เห็นว่าเราควรจะได้ยกขึ้นมาเน้น
 ย้ำกัน และเป็นข้อสังเกตไว้

พุทธศาสตร์ไม่ใช่ชื่อเดิมของพระพุทธศาสนา

ลักษณะต่างๆ ไปของพระพุทธศาสนาหรือโดยเฉพาะจำกัด
 ให้แคบเข้ามาว่า 'พุทธศาสตร์' เพื่อให้เป็นเรื่องทางหลักวิชาการ
 มากสักหน่อยนั้น น่าจะมองโดยเริ่มต้นที่ชื่อเรียกพระพุทธศาสนา
 นั้นเอง เป็นที่ทราบกันในหมู่ผู้รู้ว่ คำว่า 'พระพุทธศาสนา' นี้เป็น
 ชื่อเรียกพระพุทธศาสนาในระยะหลังๆ เรียกได้ว่าไม่ใช่ชื่อเดิมของ

พระพุทธศาสนา ในพระไตรปิฎกนิยมใช้คำว่าพุทธศาสนาเฉพาะ
 ในคาถา และตามปกติมีความหมายว่าคำสอนของพระพุทธเจ้า
 เท่านั้น* ที่นี้ ชื่อเดิมของพระพุทธศาสนาคืออะไร ชื่อที่เราใช้เรียก
 พระพุทธศาสนามีมาแต่ดั้งเดิมนั้น ที่สำคัญก็คงมีอยู่สัก ๒-๓ ชื่อ
 ถ้าหากว่าเราได้มาศึกษาชื่อเหล่านั้น บางทีเราอาจจะได้แง่คิด และ
 ก็เห็นลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนา

ชื่อแรกของพระพุทธศาสนาคือธรรมวินัย

ชื่อแรกที่ควรจะยกมากล่าวก็คือคำว่า 'ธรรมวินัย' ธรรม
 วินัยนี้เรียกว่าเป็นชื่อดั้งเดิมชื่อหนึ่งของพระพุทธศาสนา และม
 ความสำคัญมากจนกระทั่งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน
 ก็ได้ตรัสว่า โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญุตโต
 โส โว มมจฺเจน สตถา ซึ่งบอกแจ้งให้ทราบว่ เมื่อพระพุทธเจ้า
 ทรงปรินิพพานไปแล้ว หรือตามพุทธดำรัสว่ ในเวลาที่เราล่วงลับ
 ไปแล้ว ธรรมและวินัยที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้ง
 หลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย นี่เป็น

* 'พุทธสาสน์' เช่น อง.ต.ก. ๒๐/๕๙๕/๓๗๙; พ.ธ. ๒๕/๓๔/๖๕-๖๖,
 'พุทธาน สาสน์' เช่น ที.ม. ๑๐/๓๔/๕๗; พ.ธ. ๒๕/๒๔/๔๐

เครื่องแสดงถึงความสำคัญของชื่อเรียกพระพุทธศาสนา คือ ชื่อว่า ธรรมวินัยนี้ ถึงขั้นเป็นองค์ศาสนาของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย และในระหว่างที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจนั้น เราก็เรียกพุทธศาสนาว่า 'ธรรมวินัย' เป็นคำที่ใช้เรียกกันเรื่อยมา และคำว่าธรรมวินัยนี้ จะปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมากมายหลายแห่ง ชื่อเรียกนี้แสดงลักษณะที่สำคัญให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๒ อย่าง คือ ธรรมกับวินัย ถ้าหากว่าเรามองพระพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง คือ ธรรมอย่างเดียวหรือวินัยอย่างเดียว ก็อาจจะพูดได้ว่าเป็นการมองที่ไม่ครบหรือว่าจับตัวพุทธศาสนาได้ไม่ครบถ้วน เป็นภาพพระพุทธศาสนาที่ไม่สมบูรณ์

อย่างไรก็ตาม คำว่าธรรมวินัยนี้ ในสมัยปัจจุบันเราก็พูดถึงเหมือนกัน แต่เมื่อพูดถึงนั้นเรามักรู้สึกว่าเป็นเรื่องของพระ แม้แต่คำที่ใช้เดิมในพุทธกาลเองหรือในพระไตรปิฎก ก็มักจะพูดในเมื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่นว่า ออกบวชในธรรมวินัย บรรพชาในธรรมวินัย ดังนี้ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าธรรมวินัยที่ครบถ้วนสมบูรณ์นั้น มีในลักษณะที่เป็นเรื่องของผู้บวชแล้ว

ธรรมนั้นเป็นคำสอน เป็นหลักการทั่วไปที่เห็นได้ง่ายว่าเป็นกลางๆ จะเป็นพระหรือเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ย่อมจะต้องได้เรียนรู้ สามารถจะได้รับฟังเหมือนกัน ส่วนวินัยนั้นที่จะวางไว้เต็มรูปบริ

บูรณ์ก็คือวินัยของพระสงฆ์ เพราะว่าคณะสงฆ์เป็นชุมชนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งขึ้นเอง เมื่อได้ทรงตั้งขึ้นเอง ก็ทรงวางระเบียบแบบแผนไว้ให้ครบถ้วน สำหรับการที่จะดำรงชุมชนหรือสงฆ์นั้นไว้

สำหรับวินัยฝ่ายฆราวาสนั้น เรามองไม่ค่อยเห็น แต่ทั้งนี้มิใช่ว่าไม่มี เมื่อกล่าวถึงพระอริยบุคคล เช่น พูดถึงพระโสดาบัน ท่านกล่าวถึงคุณสมบัติว่ามีความรู้ เข้าใจ หรือเข้าถึงธรรมวินัยเหมือนกัน เช่นอย่างในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถึงอุบาลิกผู้เป็นคหบดีท่านนี้ ชื่อว่า 'กุลมาตา' ก็กล่าวถึงท่านผู้นี้ ว่ามีคุณสมบัติ ธรรมวินัย โอภาสปรปตตา เป็นผู้ได้ที่หยั่งในธรรมวินัยแล้ว นี่เป็นลักษณะของอริยบุคคล และในสังคาลกสูตร อรรถกถาก็กล่าวว่า สังคาลกสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นคิหิวินัย คือเป็นวินัยของคฤหัสถ์ หรืออย่างในมงคลสูตร ก็จะมีมงคลบทหนึ่งบอกว่า วินโย จ สฺลิกฺขิตโต วินัยที่ได้ศึกษาเป็นอย่างดีแล้ว อรรถกถาก็จะอธิบายว่า วินัยมี ๒ อย่าง อาคาริยวินัย วินัยสำหรับชาวบ้าน อาคาริยวินัย วินัยสำหรับอนาคาริก คือผู้ที่บวชแล้ว หรือพระสงฆ์

สำหรับวินัยฝ่ายฆราวาส หรือผู้ครองเรือนนั้น ท่านบอกว่าได้แก่ การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ หรืออย่างที่มีบ่อยมากในพระไตรปิฎกก็คือคำว่า อริยสุส วินเย ในอริยวินัยหรือในวินัยของอริยชน คำวินัยเป็นอันว่ามีกล่าวถึงอยู่เสมอ และก็เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ด้วย แต่เรามักจะมองไปที่พระ วินัยของ

คฤหัสถ์นั้น กล่าวได้ว่าไม่ได้มองเห็นชัดเจนออกมาว่าคืออะไร มีอะไรบ้างที่แน่นอน มีแต่ข้อเสนอของพระอรชกถาจารย์ที่ท่านให้เอาสังคาลสูตร โดยบอกว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้มุ่งให้เป็นคิทธิวินัย หรือในอรชกถามงคลสูตรที่ว่า งดเว้นจากอกุศลกรรมบถ เป็นอาคาริยวินัยอะไรอย่างนี้ แม้แต่วินัยของพระองค์เราก็มักจะมองกันแคบๆ เมื่อพูดถึงวินัยมักจะมองในรูปของระเบียบความประพฤติส่วนตัวของพระสงฆ์ พระสงฆ์ประพฤติเคร่งครัดอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้าเรามองดูให้ดีแล้ว ที่จริงวินัยของพระสงฆ์มีความหมายกว้างมาก วินัยที่เราพูดกันส่วนใหญ่นั้น มักจะได้แก่วินัยที่มีอยู่ในปาฏิโมกข์ ที่โดยมากเป็นเรื่องความประพฤติส่วนตัวของพระ

แต่ยังมีวินัยอีกส่วนหนึ่ง ที่ท่านเรียกว่า นอกปาฏิโมกข์ และมีอยู่มากมาย เป็นเรื่องที่กำหนดระบบแบบแผนกิจการต่างๆ ในชุมชนที่เรียกว่าสงฆ์ทั้งหมด เริ่มตั้งแต่ว่าเมื่อบวชเข้ามาแล้วจะต้องให้การศึกษาอบรมอย่างไรบ้าง เรื่องปัจจัย ๔ จะมีระเบียบการจัดสรรแบ่งปันอย่างไร ผู้ที่รับผิดชอบในกิจการของพระสงฆ์มีวิธีการแต่งตั้งกันอย่างไร กิจการส่วนรวมของพระสงฆ์มีวิธีดำเนินการอย่างไร เมื่อมีคดีเกิดขึ้นมีเรื่องราวเกิดขึ้น มีโจทก์มีจำเลยในสงฆ์ คือพระภิกษุนี้แหละ จะต้องดำเนินคดีอย่างไร จะต้องลงโทษกันอย่างไร ความสัมพันธ์กับชาวบ้านจะต้องทำอย่างไร เรื่อง

ราวที่อาจจะเกิดกับชาวบ้านจะดำเนินการอย่างไร ดังนั้นเป็นต้นวินัยกำหนดไว้ทั้งหมด

หลักการสำคัญของวินัย

ถ้ามองอย่างนี้ อาตมภาพว่าจะต้องจับให้ได้ ถึงสาระสำคัญของวินัยว่าได้แก่อะไร จุดสำคัญที่ควรจะต้องมองในแง่ที่เป็นหลักการสำคัญของวินัย คือ

หลักการสำคัญข้อที่ ๑ ความหมายของวินัยนั้นมิใช่เฉพาะระเบียบความประพฤติส่วนตัวเท่านั้น แต่อาจจะพูดสั้นๆ ว่า ได้แก่ระเบียบชีวิต และระบบสังคมทั้งหมด หรือการจัดสรรสภาพแวดล้อม เรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ และกิจการทุกอย่างของชุมชน ถ้าขยายกว้างออกไปก็ได้แก่สังคมทั้งหมด อันนี้เป็นเรื่องของวินัย

ขอข้ามไปถึงหลักการสำคัญข้อที่ ๒ คือ เจตนาธรรมณ์ อาจเรียกว่าสารัตถะก็ได้ เจตนาธรรมณ์ของวินัยอย่างหนึ่งที่ท่านย้ำไว้มากในพระไตรปิฎก ก็คือ เรื่องความเคารพในสงฆ์ การถือสงฆ์เป็นใหญ่ การถือกิจการของสงฆ์หรือส่วนรวมเป็นเรื่องสำคัญ การรับผิดชอบต่อกิจการเหล่านั้น การเอาใจใส่ในประโยชน์สุขของส่วนรวม

จะยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ พระพุทธเจ้าเคยบัญญัติว่า ให้พระสงฆ์มาประชุมกันอย่างน้อยทุกกึ่งเดือน การประชุมนั้นเรียกว่าอุโบสถ เพื่อซักซ้อมทบทวนเรื่องวินัย และมีบัญญัติต่อมาเกี่ยวกับเรื่องสังฆกรรมต่างๆ

เมื่อทรงบัญญัติเรื่องการประชุมนี้ครั้งแรก มีพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อว่าพระมหากัปปินเถระ ท่านได้มาคิดพิจารณาว่า เอ! พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้มีการประชุม และการประชุมที่เป็นประจำ ก็คือการที่จะมาซักซ้อมตรวจสอบความประพฤติ เราเป็นพระอรหันต์ บริสุทธิอยู่แล้ว เราควรจะไปประชุมหรือไม่

พระพุทธเจ้าเสด็จไปหาพระมหากัปปินเถระถึงที่ท่านอยู่เลย แล้วได้ตรัสว่า ถ้าเธอผู้เป็นพรหมณ์ (ในที่นี้ หมายถึงผู้บริสุทธิ์) ถ้าเธอผู้บริสุทธิ์ไม่ไปร่วมประชุมแล้ว คนอื่นใครเล่าจะเอาใจใส่ที่จะไปประชุม ฉะนั้น จะต้องถือเป็นเรื่องสำคัญ พระอรหันต์จะต้องเป็นผู้นำในเรื่องที่จะเอาใจใส่ในกิจของสงฆ์นี้ ท่านก็บอกว่าจะต้องไป ท่านผู้บริสุทธิ์นั้นแหละจะต้องไปอุโบสถ จะต้องไปร่วมสังฆกรรม

การถือสงฆ์เป็นใหญ่นี้ ได้เป็นประเพณีในพุทธศาสนาสืบมาแม้แต่พระอรหันต์ที่จะเข้านิโรธสมาบัติ ซึ่งไปเสวยความสุขสงบอยู่ลำพังตลอดเวลา ๗ วัน โดยไม่ต้องฉันไม่ต้องทำกิจกรรมอะไร จะมีบุพพกิจอย่างหนึ่งว่า ต้องคำนึงถึงการเรียกหาของสงฆ์

คือ ก่อนที่จะเข้านิโรธสมาบัติ จะต้องคำนึงกำหนดใจไว้ว่า ถ้าหากสงฆ์เรียกหา มีกิจการของส่วนรวมขึ้น จะต้องออกได้ทันทีท่านถือว่า *ครุกา สงฺฆสฺส อาณา* อำนาจของสงฆ์นั้นยิ่งใหญ่หนัก หรือหนักมาก และในประเพณีพุทธศาสนาสืบมา ก็มีเรื่องราวเช่นนี้ปรากฏให้เห็นเสมอ บันทึกไว้เป็นประวัติก็มี อย่างน้อยก็ ๒ ครั้ง คือ การลงโทษ พระอรหันต์ เรียกว่า 'ทัณฑกรรม' คือ พระอรหันต์บางองค์ บางคราวท่านหลบไปอยู่ในป่าเขาเสีย เวลาเกิดเรื่องของส่วนรวมแล้วไม่ได้มาร่วม

อย่างเรื่องในมิลินทปัญหาตอนเริ่มต้น ก็จะพบว่า ตอนนั้น พระเจ้ามิลินท์ทรงมีความแค้นกล้าในการโต้ปัญหามาก โต้ว่าทะเลาะทำให้หนักปราชญ์ในทางศาสนาทั้งหลายมีความหัวงอและก็แพ้ พระเจ้ามิลินท์กันไปเป็นอันมาก พระเจ้ามิลินท์ตอนนั้นเป็นคนนอกศาสนา เมื่อจะมาโต้ว่าทะเลาะเรื่องศาสนา ก็กระเทือนมาถึงพระพุทธศาสนาด้วย พระสงฆ์ก็ไม่สบายใจ และก็ได้มาประชุมกันเพื่อฟันหาบุคคล ที่มีความสามารถจะไปโต้ว่าทะเลาะกับพระเจ้ามิลินท์ได้ ในการประชุมพิจารณานั้นก็ปรากฏว่า พระอรหันต์บางองค์ไม่ได้มาร่วม ที่ประชุมจึงพิจารณาลงโทษพระอรหันต์นั้น ซึ่งไปอยู่ในป่า ไปเข้าถ้ำ ไปเข้าสมาบัติเสีย การลงโทษของท่านก็คือมอบหมายงานให้ทำ ซึ่งต้องทำไปจนเสร็จ นี่ตัวอย่างหนึ่ง หรือในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็เช่นเดียวกัน พระอุคุตตเถระ ตอนนั้น

ท่านก็ไปเข้ามานสมาบัติอยู่เช่นเดียวกัน ที่ประชุมสงฆ์ก็ลงโทษมอบหมายงานแก่ท่าน

ในบรรดาวัตถุประสงค์ต่างๆ หลายข้อของวินัยนั้น วัตถุประสงค์ที่มาก่อนเป็นข้อต้นๆ ก็คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงาม และเพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ส่วนรวม อันนี้เป็นสาระ เป็นหลักการ เป็นหัวใจสำคัญ เป็นเจตนารมณ์ของพระวินัย ซึ่งถือว่าให้สงฆ์เป็นใหญ่ ต้องมีความเคารพสงฆ์ อันนี้อาตมภาพจะขอผ่านไปก่อน

หลักการสำคัญข้อที่ ๓ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย ในเมื่อธรรมกับวินัยเป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา เราอาจจะพูดได้ว่า ธรรมะเป็นส่วนเนื้อหา หรือเป็นหลักการที่เป็นแกนกลาง ส่วนวินัยเป็นภาคปฏิบัติ เป็นวิธีการที่จะมาจัดทำ ลงมือปฏิบัติ ให้ได้ผลตามหลักการ หรือเนื้อหา นั่น หรือเอาตัวเนื้อหาคือธรรมนั้น ออกมาจัดเป็นเรื่องในทางปฏิบัติ ให้มันเกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้น ในแง่ของธรรมะนั้น เราต้องการจะฝึกคนให้มีคุณภาพ และคนที่มีคุณภาพนั้นก็มาประกอบกันเข้าเป็นสังคมที่ดี มาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่ดี แต่วินัยเป็นการจัดสภาพชีวิตสภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม จัดชุมชน จัดสังคม จัดระบบ ให้เกื้อกูลแก่การที่จะฝึกคนให้มีคุณภาพเช่นนั้น และเพื่ออำนวยความสะดวกให้คนที่มีความประพฤติดีเช่นนั้น สามารถก้าวหน้าต่อไปสู่จุดมุ่งหมายที่สูงยิ่งขึ้นในทางธรรม

วินัยเป็นเครื่องมือของธรรม

ฉะนั้น ธรรมกับวินัยนี้เป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยแก่กันและกัน เราอาจจะกล่าวว่า วินัยเป็นเครื่องมือของธรรม ที่จะเอาหลักการของธรรมนั้นมาจัดสรรให้เกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้น และเป็นที่แสดงออกของธรรม คือ ธรรมที่สอนกันนั้นก็อาจจะพูดไปปาวๆ แต่จะออกมาสู่ความเป็นจริงในทางปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตก็จะออกมาในรูปที่เราเรียกว่าเป็นวินัยนี้ด้วย วินัยเบิกช่อง คือ เมื่อจัดขึ้นมาแล้วก็ยังเป็นสิ่งที่ช่วยเบิกช่องให้คนเดินไปสู่จุดหมายที่ธรรม วางไว้ด้วย

นี่คือสิ่งที่เราอาจจะเรียกว่าเป็นหลักการของวินัย ซึ่งเป็นสิ่งที่อาตมภาพเห็นว่าน่าจะยกขึ้นมาเน้น ส่วนในแง่ของหัวข้อหรือองค์ประกอบของหลักการเช่นนั้นก็เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว สิ่งที่จะพึงทำในเรื่องวินัยในกรณีนี้ ไม่ใช่จะต้องมาศึกษารายละเอียด เพราะอันนั้นเป็นวินัยที่จัดออกมาเป็นรูปแบบแล้วสำหรับชุมชนหนึ่ง สิ่งที่จะพึงทำก็คือการศึกษาให้เข้าใจหลักการหรือสาระ หรือเจตนารมณ์ของวินัยนี้ แล้วจัดสรรในทางปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นจริงเป็นจังขึ้นตามหลักการนั้น

อย่างที่ได้อธิบายแล้วว่า แม้แต่เมื่อพูดถึงวินัยของพระ เราก็จะนึกถึงระเบียบความประพฤติส่วนตัวของท่านว่า เครื่องครัดอย่างไร

นั้นอย่างนี้ จริงอยู่ อย่างนั้นก็เป็นที่ดี ซึ่งจะต้องจัดให้เกิดให้เป็นขึ้น แต่เมื่อจัดได้อย่างนั้นแล้วก็ควรจะก้าวต่อไปสู่ขั้นที่ ๒ ที่เป็นหลักการของวินัย คือ การถือกิจการของส่วนรวมเป็นสำคัญ ถือประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นใหญ่ อะไรทำนองนี้ ซึ่งเรื่องสังฆกรรมต่างๆ ก็เป็นที่แสดงออกของเจตนารมณ์นี้ แต่เราจะเห็นว่า แม้แต่ในหมู่สงฆ์เอง เรื่องสังฆกรรม หรือกิจการส่วนรวมก็ได้เลื่อนมาอยู่ในรูปของพิธีกรรมแทบทั้งหมด จนกระทั่งเรามองไม่เห็นสาระของมัน คือการที่เอาสงฆ์เป็นใหญ่ การประชุมที่มาพิจารณาเรื่องราว เช่นอย่างการอุปสมบทเป็นต้น ก็เหลืออยู่ในรูปของพิธีกรรมเท่านั้น

ในที่นี้ ไม่ต้องการจะพูดเรื่องของฝ่ายพระสงฆ์ แต่จะเน้นว่าในแง่ของสังคมใหญ่คือของคฤหัสถ์ น่าจะมีการกำหนดกันได้หรือไม่ ว่าเราจะเอาอย่างไร ระเบียบแบบแผน ระเบียบชีวิตของชาวพุทธ สังคมพุทธ ระบบต่างๆ ในสังคมพุทธนี้ ควรจะเป็นอย่างไร การที่จะกำหนดได้ก็ต้องอาศัยความเข้าใจในธรรมะนั้นเอง เพราะฉะนั้น สิ่งที่จะต้องทำก็คือ ศึกษาตัวธรรมะนั้นแหละ แล้วก็เอาธรรมะนั้นมาใช้ เอาความเข้าใจในธรรมะนั้นมากำหนดว่า ธรรมะต้องการอะไร จะให้ชาวพุทธแต่ละคนเป็นอย่างไร ให้สังคมพุทธเป็นอย่างไร เอาหลักการและเจตนารมณ์นั้นมาจัดวางเป็นระบบของสังคม ระเบียบการดำเนินชีวิตขึ้น เป็นอันว่าเรื่องเศรษฐกิจ

กิจ เรื่องการปกครอง การวางรูปองค์การ สถาบันอะไรต่างๆ ในรูปแบบที่เป็นไปตามคำสอนในพุทธศาสนา ก็อยู่ในหลักการที่เราเรียกว่าวินัยนี้

อาตมภาพคิดว่า การจัดในแนวนี้คงจะได้เคยมีมาแล้ว การดำเนินงานของพระเจ้าอโศกมหาราช อาจถือว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของงานที่ได้เคยนำธรรมะมาจัดออกเป็นรูปของวินัย คือ ระเบียบแบบแผนของสังคม ของการปกครอง ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกว่าแบบแผนการปกครองของพระองค์นั้นก็ได้อิงตามหลักธรรม แม้แต่ตำแหน่งเจ้าหน้าที่ข้าราชการ ก็ยังมีตำแหน่งทางธรรม เช่น พวกธรรมมหาอำมาตย์เป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับธรรม อย่างนี้เป็นต้น

มองข้ามเรื่องวินัย

ก็จะเข้าใจพุทธศาสนาไม่ถูกต้อง

การที่เรามองข้ามเรื่องวินัย ทำให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่มาจากภายนอก บางทีก็มีทัศนคติต่อพระพุทธศาสนาในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น พวกฝรั่งบางคนที่บอกว่า พระพุทธศาสนาเป็นแต่เพียงจริยธรรมทางจิตใจ หรือเป็นจริยธรรมส่วนบุคคล เป็นศาสนาของการปลีกหนี หลบหนีไปจากสังคม อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งอันนี้เราก็อาจจะว่า ฝรั่งนั่นเองได้ศึกษาหลักการของพระพุทธศาสนาไม่ทั่วถึง มองข้ามเรื่องวินัยไปเสีย และไม่ใช้แต่ฝรั่งคนนอกเท่านั้น

ชาวพุทธเองไม่น้อยก็มองอย่างนั้น เรื่องนี้ขอให้มองดูตัวอย่างง่ายๆ เช่น มองดูความรู้สึกภายในใจของเราที่มีต่อพระอรหันต์ หรืออย่างที่เรารู้สึกสมัยนี้ว่าภาพพจน์ ภาพพจน์ต่อพระอรหันต์ ถ้าหากว่ามองในแง่ของธรรม หลายคนอาจจะมีความรู้สึกไม่เอียงไปในทางที่คิดว่า พระอรหันต์เป็นบุคคลที่เฉยๆ ไม่ค่อยเอาเรื่องเอาราว ปลีกตัวไปอยู่ต่างหากจากสังคม อะไรทำนองนี้ อาจจะมีท่านผู้ศึกษาธรรมแล้วมองพระอรหันต์เป็นอย่างนี้ไปได้

แต่ถ้ามองจากแง่ของวินัย เราจะเห็นอีกด้านหนึ่งว่า อ้อ! พระอรหันต์ก็คือผู้นำ ผู้เป็นตัวอย่างในการที่จะรับผิดชอบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม มีเรื่องราวที่จะกระทบอะไรส่วนรวมเกิดขึ้น จะต้องเอาใจใส่ถือเป็นเรื่องสำคัญ กิจกรรมในพุทธศาสนาที่เป็นประวัติศาสตร์มาจนปัจจุบันนี้ เช่น เรื่องการสังคายนา พระอรหันต์เป็นผู้นำทั้งนั้น เมื่อมีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้นกระทบกระเทือน หรือทำให้พระพุทธานุศาสนาสื่อมโหรัมลง พระอรหันต์ก็เป็นผู้นำในการที่จะริเริ่มจัดทำเรื่องเหล่านั้น ขวนขวายในการที่จะดำเนินกิจการ เพื่อดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของพระศาสนา หรือแก้ไขกำจัดสิ่งที่ผิดพลาด แม้ในทางธรรมเองที่จริงหลักการเหล่านี้ก็มีอยู่

อย่างไรในอธิธานิยธรรมบอกว่า จะต้องมีการประชุมกัน เนิ่งนิตยั ประชุมกันสม่ำเสมอ พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นแก้ไข

จัดการป้องกันกำจัดสิ่งเสียหายทั้งหลาย แล้วก็ให้มีขันนในเรื่องราวของส่วนรวม อะไรต่างๆ เหล่านี้ แต่หลักการในทางธรรมเหล่านี้ บางทีเราก็มองข้ามไปเสีย เพราะมันจะมาก่อผลที่แท้ในรูปของสิ่งที่เรียกว่าวินัยนี้ ฉะนั้น องค์ประกอบสำคัญทั้งสองที่มารวมเป็นชื่อของพระพุทธานุศาสนาสานา ที่เรียกว่าธรรมวินัยนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงลักษณะทั่วไปของพระศาสนาอย่างหนึ่ง อาตมภาพเห็นว่าวินัยนี้แหละ คือ ส่วนของพระพุทธานุศาสนาสานาที่จะขยายออกมาเชื่อมกับสังคมศาสตร์สมัยใหม่ได้ หรือจะเรียกสังคมศาสตร์ว่าเป็นวินัยศาสตร์ ก็พอจะได้เหมือนกัน

สรุปสาระตอนนี้ พุทธศาสนาถือว่าสำคัญ ทั้งบุคคลและระบบ ทั้งปัจเจกชน และสังคม ทั้งสภาพแวดล้อมภายนอก และจิตใจภายใน ต้องประกอบกันเสริมกัน อาตมภาพคิดว่าได้เสียเวลาไปมากพอสมควรแล้ว กับชื่อเรียกพระพุทธานุศาสนาสานาอย่างหนึ่งที่หนึ่งคือเรื่องธรรมวินัยนี้ ก็ขอก้าวไปสู่ชื่อเรียกที่สอง

ชื่อที่สองของพระพุทธานุศาสนาสานา คือ พรหมจรรย์

ชื่อเรียกที่สองของพระพุทธานุศาสนาสานา คือ คำว่า พรหมจรรย์ เมื่อได้ยินคำว่า 'พรหมจรรย์' ก็อาจจะเกิดความรู้สึกแปลกใจ เพราะความหมายของคำว่าพรหมจรรย์ ในสมัยนี้มักจะมองกันแคบเสียแล้ว ถ้าจะป้องกันความรู้สึกอย่างนั้น ก็อาจจะเรียกตาม

บาลีเสียเลย ว่า พุทธมจฺริย และเรียกเป็นไทยว่า พรหมจรรย์ แปลว่า จริยะที่เป็นพรหม หรือจริยะอันประเสริฐ

ที่อาตมาพูดถึงชื่อเรียกพระพุทธศาสนาชื่อแรกว่า 'ธรรมวินัย' นั้น อาจจะถือว่าเป็นการมองพระพุทธศาสนาที่ตัวพระพุทธศาสนาเองล้วนๆ ว่า มีองค์ประกอบ ๒ อย่าง คือ ธรรมกับวินัย ส่วนชื่อที่สอง คือ 'พรหมจรรย์' นี้ เป็นการมองพระพุทธศาสนาที่ความสัมพันธ์กับคน หรือการที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

พรหมจรรย์ที่บอกว่าเป็นชื่อเรียกมาแต่ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนานั้น ขอให้มองดูตั้งแต่คำตรัสเมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศศาสนา ที่เราได้ยินกันอยู่เสมอว่า จรท ภิกฺขเว จาริกิ เป็นต้น ใจความว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของชนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวมนุषฺย์ทั้งหลาย จงแสดงธรรม จงประกาศพรหมจรรย์

จุดที่ไม่ควรมองข้ามไปเสีย คือ ประกาศพรหมจรรย์ ประกาศพรหมจรรย์ หรือประกาศจริยะอันประเสริฐ นี้เป็นคำตรัสในตอนเริ่มต้นประกาศพระศาสนา

ครั้นต่อมาถึงตอนท้ายจะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสอีกว่า เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบใดที่พรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์

นี้ยังไม่ อิทฺหํ ผีตํ เป็นต้น คือ ยังไม่แพร่หลายเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้วก็มีคำบรรยายต่อไปว่า ที่ว่าแพร่หลายมั่นคงเป็นปึกแผ่นนั้นอย่างไร หมายความว่า ถ้าบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่มีความรู้เข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ยังไม่สามารถที่จะแสดงหลักพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เมื่อใครมากล่าวจ้วงจาบก็ไม่สามารถแก้ไขกล่าวชี้แจงให้ถูกต้อง และประกาศให้เป็นที่ยอมรับเข้าใจกันด้วยดี ถ้าหากว่าบริษัท ๔ ไม่ว่าจะบริษัทใดบริษัทหนึ่งก็ตาม ยังไม่สามารถทำกิจนี้แล้ว พระองค์ก็จะยังไม่ปรินิพพาน

ยิ่งกว่านั้น ยังทรงไขความต่อไปอีกว่า ในบริษัท ๔ นั้น ภิกษุ ภิกษุณี ก็มีทั้งที่เป็นเถระ เป็นฆมฺมิมะ เป็นนวกะ คือ จะเป็นผู้ใหญ่ เป็นปานกลาง เป็นผู้น้อยก็ตาม ก็จะต้องมีความรู้ความสามารถทั่วทั้งหมด ทางฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา ก็แบ่งอีก คือ อุบาสก และอุบาสิกาที่เป็นพรหมจรรย์ กับอุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ครองเรือน แม้แต่อุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ครองเรือน ก็จะต้องมีความสามารถนี้ด้วย จึงจะได้ชื่อว่าพรหมจรรย์นี้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ท่านให้ถือว่าอันนี้เป็นหลักการสำหรับกำหนดว่า พระพุทธเจ้าพอจะปรินิพพานได้หรือยัง ที่ว่านี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับพรหมจรรย์ (และการศึกษา) เป็นอันมาก นอกจากนี้ในระหว่างเวลาที่ประกาศพระศาสนาจนถึงปรินิพพาน ก็ยังมีพุทธ

พจน์กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ตรัสถึงความสำคัญของพรหมจรรย์อีกมาก

การใช้คำว่าพรหมจรรย์ เป็นชื่อเรียกพระพุทธศาสนา นี้ ถ้าจะให้ถูกแล้ว ก็เป็นชื่อเรียกในทางปฏิบัติหรือดำเนินชีวิต จริยะก็คือ การดำเนินชีวิต หรือการครองชีวิตนั่นเอง พรหม แปลว่า ประเสริฐ หมายความว่า ถ้าระบบการครองชีวิตที่ประเสริฐนี้ยังไม่เป็นปึกแผ่นแพร่หลายมั่นคงแล้ว พระพุทธศาสนาก็ยังไม่ชื่อว่าตั้งมั่น พระพุทธเจ้าก็จะยังไม่ปรินิพพาน

แม้แต่ในคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำให้ทำสังคายนาตามความในปาสาทิกสูตรก็ดี เมื่อพระสารีบุตรกล่าวถึงการสังคายนา ดังความในสังคีตสูตรก็ดี ก็ปรารภว่าที่ควรทำสังคายนานั้น ก็เพื่อให้พรหมจรรย์หรือพรหมจริยะนี้ ยั่งยืนมั่นคง จริฎุจิติกั ดำรงอยู่ตลอดกาลยาวนาน เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน ต้องย่ำว่าอย่างนี้เสมอไป ท่านไม่ใช่คำว่าพระพุทธศาสนาเลย เพราะฉะนั้น เราจึงควรศึกษาคำว่า พรหมจริยะ นี้ให้ชัดว่าคืออะไรกัน เป็นอันว่าพรหมจรรย์เป็นคำสำคัญ เป็นชื่อเรียกพระพุทธศาสนาในทางปฏิบัติ เป็นระบบการครองชีวิตของชาวพุทธเป็นสิ่งที่จะต้องให้เกิดมีเป็นจริงเป็นจังขึ้น จึงจะชื่อว่ามีความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธพจน์ในสังยุตตนิกายตรัสไว้ว่า *อยมเว โข ภิกขุ อริโย อฏฺฐุงคิโก มคฺโค พรหมจริยํ* นี่คือการแสดงความหมาย

ของพรหมจรรย์ บอกให้รู้ว่าพรหมจรรย์คืออะไร แปลว่า “ภิกษุมรรค หรือ มรรคามีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐนี้แหละ ชื่อว่าพรหมจรรย์” ตกลงว่า พรหมจรรย์ ซึ่งเป็นระบบการครองชีวิตของชาวพุทธ ก็คือ มรรคามีองค์ ๘ นี้เอง นี่ก็คือความหมายที่แท้จริงของพรหมจรรย์ หรือ พรหมจริยะ หรือจริยะอันประเสริฐ ชื่อเรียกของพระพุทธศาสนาว่าพรหมจรรย์นี้ ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เน้นภาคปฏิบัติ เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตที่แท้จริง แสดงว่าพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการมาสั่งสอนกันให้เรียนรู้อันให้ฟังกันเข้าใจเท่านั้น แต่อยู่ที่ความประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตที่แท้จริง และนี่คือชื่อเรียกพระพุทธศาสนาอันหนึ่ง

เป็นอันว่าว่ามรรคนั่นเองเป็นพรหมจรรย์ หรือพรหมจริยะ คือเป็นระบบการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ หรือการครองชีวิตอันประเสริฐ แต่มีปัญหาต่อไปว่า มรรคนั้นมีองค์ประกอบ ๘ ประการ มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย เรามักพูดกันถึงความสำคัญของมรรค ซึ่งทุกคนยอมรับว่ามรรคมีความสำคัญ แต่ปัญหาอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเราไม่น่าจะมองข้ามไปก็คือว่า ก่อนที่จะเข้าสู่มรรคนั้น เราจะเดินเข้าสู่มรรคได้อย่างไร ถ้าคนยังไม่ได้เริ่มต้น เราจะพาเข้าสู่การเริ่มต้น ให้เขารู้จักมรรค และให้มาเดินตามมรรคได้อย่างไร อันนี้ น่าจะถือเป็นปัญหาสำคัญ และเป็นเรื่องในทางปฏิบัติมากกว่า ถ้าเรามองข้ามปัญหานี้ เราจะมองข้ามหลักการของพระพุทธ

ศาสนาไปส่วนหนึ่ง แต่ถ้าเราสนใจถามปัญหาที่ว่าเมื่อไหร่ เราจะมองเห็นหลักการของพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง หลักการที่ว่านี้ก็คือเรื่องปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หนทางดำเนินสู่มรรค

สัมมาทิฐินั้นเป็นหัวข้อแรกในมรรค ท่านบอกว่า เมื่อมีสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบแล้ว สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบก็จะมีขึ้น แล้วจะมีสัมมาวาจา พูดชอบ สัมมากรรมันตะ กระทำชอบ เป็นต้น แต่ที่นี้ตัวสัมมาทิฐิเองเล่าจะเริ่มต้นอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ ประการ คือ *ปรโตโมหะ* และ *โยนิโสมนสิการ*

ปรโตโมหะ แปลว่าเสียงจากอื่น เสียงจากอื่นคืออะไร เสียงจากอื่นก็คือเสียงจากคนอื่น เสียงที่มาจากที่อื่น ความรู้ที่มาจากแหล่งอื่น คนอื่น ถ้าจะใช้ภาษาสมัยปัจจุบันก็ว่า จากสภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมทางสังคมมี ๒ ส่วน คือ *ปรโตโมหะ* ที่ดีและไม่ดี *ปรโตโมหะ* ที่ไม่ดีท่านบอกว่่านำไปสู่มีฉันทิฐิ *ปรโตโมหะ* ที่ดีนำไปสู่สัมมาทิฐิ คือความเข้าใจคิดเห็นเชื่อถือถูกต้อง *ปรโตโมหะ* นี้เป็นปัจจัยที่หนึ่ง

ปัจจัยที่ ๒ คือ *โยนิโสมนสิการ* เราแปลกันมาตามประเพณีว่า การทำในใจโดยแยบคาย ซึ่งต้องไปพิจารณาความหมายกันอีก

อติมาภาพเลยลองเสนอคำแปลไปว่า ความรู้จักคิด คิดเป็นคิดถูกวิธี นี้เรียกว่า 'โยนิโสมนสิการ'

สัมมาทิฐิจะเกิดได้ ต้องอาศัยองค์ประกอบ ๒ ประการนี้และท่านเน้นมากเหลือเกิน มีพุทธพจน์ที่เน้นเรื่อง ๒ อย่างนี้มากมายหลายแห่ง เช่นตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สำหรับภิกษุผู้ยังศึกษาอยู่ เราไม่พิจารณาเห็นองค์ประกอบภายนอกอย่างใดที่จะเป็นสิ่งสำคัญเท่าปรโตโมหะ ซึ่งปรโตโมหะที่ดีก็ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตร และสำหรับองค์ประกอบภายใน เราไม่พิจารณาเห็นองค์ประกอบใดสำคัญเท่าโยนิโสมนสิการเลย"

เป็นอันว่ามีองค์ประกอบ ๒ อย่าง ที่จะทำให้เกิดสัมมาทิฐิ นำไปสู่มรรค คือ องค์ประกอบภายนอก ได้แก่ *ปรโตโมหะ* ที่ดี และองค์ประกอบภายใน คือ *โยนิโสมนสิการ* ยังมีพุทธพจน์ทำนองนี้อีกมาก เช่น ตรัสว่า *โยนิโสมนสิการ* ก็ดี *ปรโตโมหะ* ที่ดี คือ ความมีกัลยาณมิตรที่ดี (กัลยาณมิตรเป็นตัวอย่างเด่นชัดของ *ปรโตโมหะ* ที่ดี ในส่วนที่เป็นบุคคล) นี้เป็นรุ่งอรุณของมรรคมืดองค์ ๘ ประการ เมื่ออาทิตย์จะอุทัยขึ้นนั้น มีแสงอรุณนำมาก่อนฉันทิใด การที่มรรคจะเกิดขึ้น ก็มีแสงอรุณ คือ ความมีกัลยาณมิตร และ *โยนิโสมนสิการ* อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง เป็นสิ่งที่นำมาก่อน ฉะนั้น

สำหรับกัลยาณมิตร หรือ *ปรโตโมหะ* ที่ดีนั้น จะพบคำสอน

ได้ในเรื่อง 'การคบมิตร' ซึ่งมีมากมายในพระพุทธานุศาสน์ มีในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทั่วไป เป็นเรื่องที่ยังมองเห็นกันอยู่แล้ว มีทั้งสำหรับชาวบ้าน สำหรับภิกษุ มีทั้งเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในขั้นต้น และในขั้นสูง เป็นเรื่องสำคัญที่หาคำสอนได้ง่าย ส่วนโยนิโสมนสิการก็ตรัสไว้มีใช้น้อย อาตมภาพคิดว่าในพระไตรปิฎกนั้นคงมีไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ แห่ง แต่ที่นี้ บางทีเรามองข้ามไป อย่างในพระไตรปิฎกแปล บางทีแม้จะอ่านเราก็ไม่ได้สังเกต เพราะท่านแปลออกมาเสียว่า การทำในใจโดยแยบคาย อะไรวางนี้ ก็ทำให้มองข้ามๆ กันไป

สิ่งสำคัญก็คือ ทั้งสองอย่างนี้เป็นเรื่องในทางปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ช่วยกันได้ ส่วนสัมมาทิฐินั้นเกิดอยู่ในตัวคน เมื่อเขามีความเห็นถูกต้อง เขาก็ดำเนินตามมรรคไป แต่ก่อนที่เขาจะมีสัมมาทิฐิเราจะทำอะไร นี่เป็นเรื่องที่มนุษย์จะช่วยกันได้

การที่จะจัดกิจกรรมในทางสังคม การที่จะให้การศึกษาระยะต่างๆ นั้นมันอยู่ที่จุดนี้ คือ เรื่องปรโตโฆชะที่ดี กับโยนิโสมนสิการ เช่นว่า เราจะสร้างปรโตโฆชะที่ดี ให้สังคมนี้มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีกัลยาณมิตรขึ้นได้อย่างไร กัลยาณมิตรนี้ควรจะมีคุณภาพ คุณสมบัตินั้นอย่างไร เริ่มตั้งแต่คุณครูเป็นต้นไป โยนิโสมนสิการที่ว่า รู้จักคิด คิดเป็น คิดแยบคาย อะไรวางนี้ คือ ความคิดแบบไหน มีวิธีการทำให้เกิดขึ้นได้อย่างไรเป็นต้น เป็นเรื่องที่น่าศึกษา ซึ่งอาตม-

ภาพ เห็นว่าอันนี้เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องในวิชาการศึกษามาก และการที่เรากล่าวว่า พระพุทธานุศาสน์เป็นศาสนาแห่งปัญญา นั้นก็เริ่มมาตั้งแต่จุดนี้ คือ เพราะสอนเรื่องโยนิโสมนสิการนี้เอง สำหรับจุดนี้อาตมภาพก็จะขอผ่านไปก่อน

อีกชื่อหนึ่งของพระพุทธานุศาสน์ที่ใช้เรียกในสมัยก่อน คือ คำว่า **สัตตสุตฺต** อันนี้เป็นเรื่องของ การแสดงตัวคำสอนแท้ๆ ซึ่งจะไม่พูดถึงในที่นี้ เพราะเวลาจำกัด ขอผ่านไปก่อน ขอพูดถึงหัวข้อที่ ๔

พระพุทธานุศาสน์สอนแต่ความจริงที่เป็นประโยชน์ และปฏิบัติได้ในปัจจุบัน

ลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธานุศาสน์ก็คือ การสอนแต่ความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ในปัจจุบัน ข้อนี้รู้ลึกกว่าเป็นเรื่องที่ท่านเน้นมาก ท่านที่ได้อ่านพระสูตรมากๆ คงจะจำพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องคนถูกยิงด้วยลูกศรได้ คือ มีพุทธพจน์ ท่านองอุปมาว่า บุคคลผู้หนึ่งถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ เมื่อญาติไปตามแพทย์ เพื่อจะมากถอนลูกศร บุรุษที่ถูกลูกศรอาบยาพิษนี้ก็ไม่ยอมให้แพทย์ถอนลูกศร บอกว่าข้าพเจ้าจะต้องขอทราบเสียก่อนว่า ลูกศรอาบยาพิษที่ยิงข้าพเจ้านี้ทำด้วยอะไร เริ่มต้นตั้งแต่ว่า หัวลูกศรทำด้วยวัตถุชนิดไหน หางลูกศรทำด้วยวัตถุชนิดใด

ทำด้วยขนนกประเภทใด ตัวลูกธนูนี้ทำด้วยไม้ชนิดใด ยาพิษที่ใช้ อาบลูกศรเป็นยางไม้ประเภทไหน แล้วก็คนที่ยิงข้าพเจ้านี้มันเป็นใคร เป็นคนในวรรณระกษัตริย์ หรือพราหมณ์ หรือแพศย์ หรือคหุร อะไรต่างๆ เหล่านี้ ขอทราบสิ่งเหล่านี้ก่อนแล้วจึงจะยอมให้ถอนลูกศร

พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าทำอย่างนี้ คนที่ถูกลูกศรอาบยาพิษนั้น จะต้องตายก่อนที่จะรู้สิ่งเหล่านั้นทั้งหมด อันนี้ฉันใด การที่จะตอบคำถามต่างๆ ที่สนองความอยากรู้ของมนุษย์นี้ โดยเฉพาะที่ท่านเรียกว่า อภัยกตปัญญา ว่าโลกนี้เที่ยง โลกนี้ไม่เที่ยง โลกนี้มีที่สุด ไม่มีที่สุด เป็นต้น คำถามประเภทนี้ถ้ามนุษย์จะมหาคำตอบให้ได้เสียก่อนโดยไม่ยอมปฏิบัติ ไม่ดำเนินชีวิตของตนให้ถูกต้อง มนุษย์จะต้องตายเสียก่อนโดยไม่ได้ประโยชน์จากชีวิตเลย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า คำถามประเภทนั้นหรือเรื่องประเภทนั้น พระองค์ไม่ตอบ และไม่ทรงสอน สิ่งที่พระองค์สอนคืออะไร ก็คือ อริยสัจ ๔ เพราะอะไร ก็เพราะว่ามันเป็นไปเพื่อประโยชน์ เป็นหลักเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ หรือระบบการครองชีวิตที่ประเสริฐ คือ มันใช้ได้ นำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้

พุทธพจน์ทำนองนี้มีในที่อื่นๆ อีก เช่น ตรัสถึงว่า วาจาอะไรที่พระพุทธเจ้าตรัส ก็จะตรัสตอบว่า พระองค์ตรัสสิ่งที่เป็นความจริง ซึ่งมีประโยชน์ นำมาใช้ได้ โดยทรงรู้จักเวลาที่จะตรัส

หรืออย่างพระพุทธพจน์เกี่ยวกับใบไม้สี่เสียด หรือใบไม้ประดู๋ลายที่ว่า ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าไม้นั้น ทรงเอาพระหัตถ์กำใบไม้ขึ้นมาทำหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในกำมือของเรานี้กับใบไม้ในป่าอย่างไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายก็ยอมตอบว่า ใบไม้ในป่ามีมากมาย ใบไม้ในกำพระหัตถ์ของพระองค์นั้นน้อยนิดเดียว

พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าข้อนี้ฉันใด สิ่งที่เราสอนแก่เธอทั้งหลายก็ฉันนั้น สิ่งที่เราสอนแก่เธอ นั้นเป็นเหมือนใบไม้ในกำมือนี้ซึ่งมีนิดหน่อย ส่วนสิ่งที่รู้แต่ไม่ได้สอนนั้น เหมือนใบไม้ในป่าทำไม่จึงไม่สอน เพราะสิ่งเหล่านั้นมันไม่เป็นที่ไปเพื่อประโยชน์ ส่วนสิ่งที่สอนก็เพราะมันเป็นไปเพื่อประโยชน์ มันใช้ได้ทุกข้อได้

ที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา คือ เมื่อจะพิจารณาคำสอนต่างๆ จะต้องดูว่า ความรู้แค่ไหนจำเป็นสำหรับการที่จะถอนลูกศรออกเสีย คือใช้แก้ปัญหาของชีวิตที่เกิดขึ้นนี้ได้ นี่เป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนั้นเราต้องแบ่งว่า ความรู้แค่ไหนจำเป็นสำหรับคนไข้ ความรู้แค่ไหนจำเป็นสำหรับหมอ ความรู้แค่ไหนจำเป็นสำหรับผู้สอนหมออีกทีหนึ่ง ถ้าอย่างนี้เราก็อาจจะแยกได้ว่า ถ้าเราเป็นอาจารย์แพทย์ ก็คงจะไม่ต้องถึงกับไปบีบคั้น บังคับ กำหนดเอากับคนทั้งหลายอื่น หรือคนไข้ทั้งหลายว่า ท่านจะต้องมาเรียนรู้ให้ได้อย่างข้าพเจ้าที่เป็นอาจารย์แพทย์เสียก่อน

แล้วจึงจะแก้ไขได้ ซึ่งไม่จำเป็น ความรู้ที่พอจะใช้แก้ไขมันจะมีส่วนหนึ่ง

ถ้าแบ่งได้อย่างนี้แล้ว ปัญหาเรื่องการทำความเข้าใจในหลักการทางพระศาสนา ก็อาจจะพอจัดแบ่งออกได้เป็นแง่ๆ ขึ้นๆ ขณะนี้อาตมภาพุริสักรู้สึกว่าเป็นปัญหากันอยู่ในเรื่องที่ว่า จะต้องรู้แค่ไหนจึงจะปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาได้ หรือจะเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาได้

ประโยชน์ ๓ ประการ

เมื่อพูดแล้วว่า สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอน คือ ความจริงที่เป็นประโยชน์ ใช้แก้ไขทุกข์ได้ นำไปสู่จุดหมาย ก็ควรจะพูดถึงประโยชน์และจุดหมายด้วย ลักษณะทั่วไปของพุทธศาสนาประการหนึ่ง ก็คือเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิต หรือหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าสู่จุดหมาย ที่นี่ จุดหมายในทางพระพุทธศาสนาเราก็เรียนกันมาว่ามี ๓ ประการ เรียกว่า อตตะ อตตะ ๓ ประการ นี้ ถ้าจะแบ่งตามระดับก็คงจะได้เป็น ๓ อย่าง คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ เรียกกันว่า **ประโยชน์ปัจจุบัน**
๒. สัมปรายิกัตถะ แปลกันว่า **ประโยชน์เบื้องต้น**
๓. ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ คือ **ประโยชน์อย่างสูงสุด**

ทิฏฐธัมมิกัตถะ ก็คือประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์อย่างที่เราเห็นๆ เพราะทิฏฐธัมมะแปลว่า เรื่องที่เห็นๆ กันอยู่ เรื่องที่มองเห็นได้ในแง่กาละ ก็คือปัจจุบัน หรือถ้าพูดในแง่ของเรื่องราวก็คือเรื่องทั่วๆ ไป เรื่องการดำเนินชีวิต การเป็นอยู่ที่ปรากฏเรื่องทางวัตถุที่เห็นกันได้ สภาพภายนอก เช่น การมีปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มีฐานะ มีลาภ มีเกียรติ มียศ มีสรรเสริญ เรื่องชีวิตคู่ครอง ความมีมิตรไมตรี อะไรต่างๆ ในชีวิตปัจจุบันนี้ ในชีวิตที่มองเห็นๆ กันอยู่ นี่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธศาสนาก็สอน ว่าเป็นจุดหมายประการหนึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ หรือการปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนา

สัมปรายิกัตถะ ก็คือ ประโยชน์ที่เลยออกไปหรือต่อออกไป สัมปราย แปลว่า เลยออกไป ก็หมายถึงเบื้องต้น เลยออกไปไกลๆ ก็คือ ภพหน้าชาติหน้า จะไปเกิดที่ใดๆ ไม่ไปเกิดที่ซ้ำๆ นี่เป็นประโยชน์หรือเป็นจุดหมายขั้นสัมปรายะ หรือถ้าไม่มองไกลมากอย่างนั้น ก็ได้แก่สิ่งที่เป็นหลักประกันชีวิตในเบื้องต้นหมายถึงสิ่งที่ลึกเข้าไปทางจิตใจ คือ พ้นจากเรื่องทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การมีฐานะ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ชั้นภายนอกแล้วก็ตามถึงเรื่องจิตใจ เรื่องคุณธรรมต่างๆ การที่จะมีจิตใจที่สุขสบาย ซึ่งท่านบอกว่าต้องมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ มีศรัทธา มีความประพฤติซึ่งทำให้มันใจตนเอง มีศีล มีจาคะ มีความเอื้อเฟื้อเพื่อ

แม่ มีสูตร มีความรู้ได้เล่าเรียนศึกษาและมีปัญญา มีความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อะไรพวกนี้ นี่เป็นสิ่งที่ลึกซึ้งเข้าไปในจิตใจ ซึ่งเมื่อมีแล้วก็ เป็นเครื่องรับประกันชีวิตในเบื้องหน้าได้ทีเดียวว่า คติชีวิตจะเป็นไปในทางที่ดี นี่ก็เป็นจุดหมายประการหนึ่งในทางพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล สมัยหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเสวยมากจนกระทั่งอ้วนอืดอืด พระพุทธเจ้าก็ทรงตักเตือน พระเจ้าปเสนทิโกศลถึงกับได้ทูลพระพุทธเจ้าว่าพระองค์นี้ทรงอนุเคราะห์ข้าพระองค์ ไม่เฉพาะในเรื่องสัมปรายักัตตะเท่านั้น ทรงอนุเคราะห์ แม้แต่ในเรื่องทิวาธรรมมิ-กัตตะด้วย

ส่วน **ปรมัตถะ** ก็คือประโยชน์สูงสุด ถ้าพูดกันง่ายๆ ก็คือเรื่องนิพพาน หรือความมีใจเป็นอิสระ ความมีจิตหลุดพ้น มีจิตใจปลอดโปร่งผ่องใสเบิกบานอยู่ได้ตลอดเวลา เพราะปราศจากกิเลส

จุดหมายนี้แบ่งเป็น ๓ อย่าง หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น ๓ ระดับ ซึ่งอยู่ในวงหรือขอบเขตของพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ได้ระมัดระวังว่าเราจะสอนหรือแสดงหลักการของพระพุทธศาสนา นั้น ไม่ใช่จะต้องจำกัดเอาอย่างเดียว เมื่อใครพูดถึงเรื่องระดับอื่น ประโยชน์ระดับอื่นแล้ว ไม่ยอมรับเลย บอกว่าอันนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา มิใช่อย่างนั้น พระพุทธศาสนาครอบคลุมได้ทั้ง ๓ ระดับอย่างนี้ อื่นๆ ถ้าหากจะไม่แบ่ง

ในแง่ระดับ จะแบ่งในแง่ประโยชน์ หรือจุดหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นด้านๆ ท่านก็แบ่งไว้อีก บอกว่าประโยชน์มี ๓ อย่าง หรืออัตตะ ๓ อย่าง คือ

๑. อัตตัตตะ **ประโยชน์ตน**
๒. ปรัตตะ **ประโยชน์ผู้อื่น**
๓. อุภยัตตะ **ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือ ประโยชน์ร่วมกัน**

คำสอนประเภทนี้ก็มีเน้นอยู่มากภายในพระไตรปิฎก เช่น เน้นเรื่องการไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นก็แน่ละ แต่ไม่เบียดเบียนตนอีกด้วย พระพุทธศาสนาย้ำซึ่งอันนี้เป็นลักษณะที่แปลก บางที่เราไม่ได้สังเกต ท่านให้มองตัวเราไม่ใช่ในแง่ตัวตน แต่มองเป็นชีวิตหนึ่งเหมือนกับชีวิตทั้งหลายชีวิตคนอื่นเราไม่เบียดเบียนฉันใด ตัวเราในฐานะที่เป็นชีวิตหนึ่งซึ่งใกล้ชิดที่สุด ต้องรับผิดชอบก่อน เราก็ไม่ควรเบียดเบียนเหมือนกัน แม้แต่การจำกัดความ ความเป็นพาลเป็นบัณฑิต อะไรนี้ ท่านก็ให้มองดูที่การเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ ต่อจากนั้นก็ขยายออกไปในระดับปรัตตะอย่างกว้าง

เช่น สำหรับพระภิกษุสงฆ์ สำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คำว่า 'ปรัตตะ' นี้ก็จะขยายออกมาในรูปที่ว่า พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย เพื่อประโยชน์แก่พหุชน เพื่อความสุขแก่พหุ

ชน ซึ่งคติเรื่องประโยชน์สุขแก่พหุชนนี้มีมากมายเหลือเกินในพระไตรปิฎก เช่นว่าพรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์นี้มีอยู่ยั่งยืนเพื่ออะไร ก็เพื่อประโยชน์สุขของพหุชน พระพุทธเจ้าส่งสาวกออกประกาศพระศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน การกระทำเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนนี้ก็คือ เรื่องปรารถนาในระดับสำหรับผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสังคม หรือประโยชน์ที่กว้างไกลออกไป นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจุดหมาย

ต่อจากนี้ไปในเวลาที่จำกัด อาตมภาพคิดว่าลักษณะอื่นๆ ก็คงจะได้แต่เพียงยกขึ้นมาเป็นหัวข้อเท่านั้น

พระพุทธศาสนาคือเรื่องของธรรมชาติ

ลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาคือ พระพุทธศาสนานี้ ตัวหลักแท้ๆ พุทธตามภาษาสมัยใหม่ ก็คือ เรื่องของธรรมชาติ หรือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมัน เริ่มตั้งแต่หลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจะตรัสให้เห็นสาระอันนี้เช่น เรื่องไตรลักษณ์ก็จะตรัสว่า ตถาคตคือพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม มันก็เป็นตัวหลักตัวกฎธรรมดาดูแล้วว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

หรือแม้ปฏิจลสมุปบาทก็เช่นเดียวกัน ก็ตรัสว่าตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็ดำรงอยู่ของมันอย่างนั้น

ว่า เพราะอวิชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ฯลฯ นี่เป็นการแสดงหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา คือแสดงความจริงที่มีอยู่เองตามธรรมดาของธรรมชาติ ตามเหตุปัจจัย ฐานะของพระศาสดาก็คือเป็นผู้ค้นพบความจริงนั้นแล้วอาศัยปัญญาความสามารถ นำมาอธิบายสั่งสอนแจ่มแจ้งให้เข้าใจได้ง่าย

ในเมื่อตัวแท้ของพุทธศาสนาคือ ตัวความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาตามกฎธรรมชาติแล้ว เพราะฉะนั้น การที่จะเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ก็คือ การนำความรู้ในกฎธรรมชาตินั้นเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ การปฏิบัติหรือระบบอะไรต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ การนำความรู้ในกฎธรรมชาตินี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในเมื่อความรู้ในกฎธรรมชาติหรือการรู้ความจริงนี้ เป็นสิ่งสำคัญ เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นธรรมสำคัญในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า สัพเพ ธมฺมา ปญฺญุตตฺรา ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นเยี่ยม เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นหลักธรรมสำคัญตั้งแต่ต้น พระพุทธศาสนาจึงสอนคนเริ่มตั้งแต่ให้มีโยนิโสมนสิการ แม้แต่องค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ ปรโตโฆชะที่ดีกับโยนิโสมนสิการ ปรโตโฆชะนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อมาชักนำให้คนมีโยนิโสมนสิการ ให้เขารู้จักคิด คิดเป็น เพราะคนบางคนนั้นคิดไม่ค่อยเป็น ต้องมีกัลยาณมิตรมาช่วย เมื่อเขามีโยนิโสมนสิการ

แล้ว เขาก็เกิดสัมมาทิฐิ ก็ก้าวหน้าไปในมรรคได้

เพราะฉะนั้น เริ่มต้นก็ต้องปลูกเร้า นำเข้าสู่ปัญญา แล้ว ปัญญา ก็เป็นองค์ธรรมสำคัญเรื่อยไปในทางพระพุทธศาสนา แต่ในเมื่อเราไปอาศัยปรโตโมหะหรือกัลยาณมิตร ก็จึงมีหลักขึ้นมาอีกอันหนึ่งคือศรัทธา ปรโตโมหะนี้เป็นตัวทำให้เกิดศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้ว ปรโตโมหะจะอาศัยศรัทธานั้น สร้างโยนิโสมนสิการทำให้คนเกิดสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น แม้แต่ถ้าเราจะมีศรัทธาเราก็บอกว่าเป็นเพราะอะไร ก็เพื่อเชื่อมตัวปรโตโมหะหรือกัลยาณมิตรเข้ากับโยนิโสมนสิการ เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิต่อไป แล้วศรัทธาก็เป็นเพื่อปัญญานั้นอีก นี่ก็เป็นลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่ขอผ่านไปก่อน

มีชื่อเรียกซึ่งเป็นการแสดงลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า คำสอนของพระองค์หรือหลักการของพระองค์นี้ รวมทั้งตัวพระองค์เองด้วย เป็น**กรรมวาทะ** เป็น**กิริยวาทะ** และเป็น**วิริยวาทะ** ที่ว่าเป็นกรรมวาทะนั้นมีหลายแห่ง เรียกภาษาสมัยใหม่ก็เป็นกรรมวาท เป็นกิริยวาทและวิริยวาท

กรรมวาท แปลว่า เป็นผู้กล่าวสอนเรื่องกรรม คือ ถือการกระทำเป็นสำคัญ

กิริยวาท คือถือว่า การกระทำมีผล และสิ่งทั้งหลายสำเร็จ

ด้วยการกระทำ

วิริยวาท ก็คือ กล่าวสรรเสริญความเพียร เป็นศาสนาแห่งความเพียร

คำว่า '**วาทะ**' แปลว่า หลักการก็ได้ เพราะถ้าจะขยายกว้างออกก็คือ ศาสนานั้นเอง จึงว่าศาสนาแห่งความเพียร ฉะนั้น เรื่องที่ว่าคำสอนอย่างไรจะถูกหลักศาสนาหรือไม่ มีวิธีวินิจฉัยแบบหนึ่งก็คือว่า เรื่องนี้เป็นกรรมวาทกิริยวาท วิริยวาทหรือไม่ และอันนี้ก็จะเป็นปรากฏในหลักตัดสินพระธรรมวินัย ๗ ๘ ประการ อะไรต่างๆ ซึ่งจะมีวิธีเช่นนี้เป็นองค์ประกอบข้อหนึ่ง อันนี้อาตมภาพก็จะขอผ่านไปก่อน

มีอีกอย่างหนึ่ง ในภาคปฏิบัติที่สำคัญก็คือ เราในหมู่ชาวพุทธนี้มักจะกลัวเรื่องความอยาก แล้วก็มีความรู้สึกที่ว่าถ้าพูดถึงความอยากแล้ว ชาวพุทธจะต้องปฏิเสธ จะต้องพยายามเลี่ยงเว้น พวกชาวพุทธเป็นคนไม่มีความอยาก ปฏิบัติเพื่อละความอยากอยากอะไรไม่ได้ อันนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ถ้าหากว่าระวังระวางเกินไป อาจจะทำให้เสียแก่พระพุทธศาสนาได้เหมือนกัน เพราะว่าความอยากนี้เราไปหมายถึงตัณหา เรบอกว่พระพุทธศาสนานี้เป็นศาสนาที่สอนให้ละตัณหา เพราะฉะนั้น จะอยากอะไรไม่ได้ ทีนี้ ก็มีฝ่ายตรงข้ามเขาก็บอกว่า โอ...พระพุทธศาสนาสอนให้คน

ไม่อยาก เมื่อไม่อยากก็เลยไม่ต้องการอะไร ไม่ต้องผลิตสร้างสรรค์ ทำให้ขัดถ่วงการพัฒนา เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องมีการแยกแยะให้เห็นว่า ความอยากในพระพุทธศาสนา มันเป็นเรื่องที่ถูกประณามแท้จริงหรือไม่ ขอเข้าสู่หลักเลย ท่านบอกว่า *ปตถนา* แปลว่า ความอยากหรือความปรารถนา *ปตถนา* นั้นมี ๒ อย่าง

๑. ตัณหาปตถนา **ปรารถนาหรืออยากด้วยตัณหา**
๒. จันหาปตถนา **ปรารถนาหรืออยากด้วยจันหา**

ตัณหาปตถนา อยากด้วยตัณหาเป็นอกุศล จันหาปตถนา อยากหรือปรารถนาด้วยจันหาเป็นกุศล จันหาเป็นองค์ธรรมสำคัญ เช่นในอิทธิบาทเป็นข้อแรกทีเดียว ก็เป็นอันว่าที่จริงจันหา นี้ ซึ่งเราจะแปลอย่างไรก็ตาม อาจจะพยายามเลียงหน้อย ไม่อยากใช้คำว่าอยาก แปลเป็นอย่างอื่นก็ตาม แต่ก็ต้องให้รู้ว่าสาระของมันมีอยู่ว่า ในทางพระพุทธศาสนา ความปรารถนา หรือความต้องการอย่างหนึ่ง ท่านสอนและสนับสนุนให้มี คือ ความต้องการที่เรียกว่า จันหา

ที่จริงจันหานี้ก็เป็นไพบูลย์ของตัณหาได้เหมือนกัน จันหา มีหลายอย่างอีกแหละ มี **กัตตุกัมมตาจันหา** จันหาคือความอยาก ที่ต้องการจะทำ มีตัณหาจันหาหรืออกุศลจันหา คือความอยากที่เป็นตัณหา และมีกุศลจันหาหรือกุศลธรรมจันหา ความอยาก

หรือความต้องการตัวธรรม หรือต้องการสิ่งที่เป็นกุศล ในแง่ของจันหาที่เป็นกุศล จะมีพุทธพจน์แม้แต่ว่าจันหาในนิพพานคืออยากนิพพานก็มี แต่ต้องแยกให้ถูกระหว่างอยากนิพพานด้วยตัณหากับอยากนิพพานด้วยจันหา

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ ต้องการเพียงแสดงหลักการให้เห็นว่า มีความอยากประเภทหนึ่งที่พระพุทธศาสนาสนับสนุน และเป็นตัวสำคัญในการปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตตามหลักการของธรรม ฉะนั้น เราควรจะต้องแยกแยะให้ถูกต้องก่อน เมื่อแยกถูกแล้ว จะสนับสนุนคนให้อยากด้วยซ้ำไป ฉะนั้น ชาวพุทธไม่ควรจะมากลั่นกับคำว่า อยาก แต่ต้องเข้าใจคำว่าอยากนี้ให้ถูกต้อง และแยกให้ถูก และสอนให้ชัดว่า อันไหนควรอยาก อันไหนไม่ควรอยาก ควรอยาก ในแง่ไหน และก็สนับสนุนความอยากที่ถูกต้อง เพื่อหลีกเลี่ยงความอยากที่ไม่ถูกต้อง ถ้าจะเอาแต่ไปกดกำราบละความอยาก เราอาจจะไม่สำเร็จผลและเกิดโทษก็ได้ นี่ก็เป็นข้อที่ควรจะเน้นอันหนึ่ง

ต่อไปก็เรื่อง **โลกิยธรรม และโลกุตตรธรรม** อันนี้ในระยะนี้รู้สึกว่ามีควมสับสนปนเปอยู่บ้าง คือว่าในควมรู้สึกสามัญ ความหมายของคำว่า โลกิยธรรม โลกุตตรธรรม นี้ อาจจะได้ต่างออกไปแล้วจากความหมายของโลกิยธรรมและโลกุตตรธรรม ที่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา บางที่เราพูดสับสนกันไปถึงกับ

ว่า เรื่องของชาวโลกเป็นโลกียธรรม เรื่องของพระหรือเรื่องของผู้ออกบวชเป็นโลกุตตรธรรม เป็นเรื่องของคนที่หลีกหนีออกจากสังคมไปอยู่ป่าอยู่เขา อะไรวางนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่สับสนปนเป แม้จะไม่ผิดโดยสิ้นเชิงแต่ก็ไม่ถูก

ที่นี่ เอาตามหลักการท่านบอกว่า โลกียธรรม คือ ธรรมที่เนื่องด้วยโลก ที่เกี่ยวข้องกับโลก และโลกุตตรธรรม ธรรมเหนือโลก โลกุตตรธรรมท่านก็พูดเอาอย่างจำกัดตัวเลยว่า ได้แก่ มรรคผล นิพพาน มีรวมทั้งหมด ๔ อย่าง แต่ในคัมภีร์บางแห่งขยายไปถึง ๓๗ ประการ เป็นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เรียกว่า เป็นโลกุตตรธรรม แต่จะมาบรรยายในเนื้อหาทั้งนี้ก็คงจะใช้เวลามากไป

สาระสำคัญก็คือ โลกุตตรธรรมนี่คือหลักการปฏิบัติหรือภาวะที่เข้าถึง ที่ทำให้บุคคลมีชีวิตจิตใจที่เป็นอิสระ หลุดพ้น ลอยเหนือกระแสโลก ที่นี่ บุคคลที่เป็นอย่างนี้โดยปกติได้แก่พระอริยบุคคล ซึ่งถึงวิมุตติบ้างแล้ว ถึงแม้จะไม่สิ้นเชิงก็ถึงบ้าง เช่น เป็นพระโสดาบันเป็นต้น พระโสดาบันนั้นก็พระอริยบุคคลซึ่งจำนวนมากเป็นคฤหัสถ์ ยังอยู่ครองเรือน มีบุตรมีสามีภรรยา ท่านเหล่านี้ก็ถึงโลกุตตรธรรมแล้ว

ส่วนอีกด้านหนึ่ง โลกียธรรม เนื่องด้วยโลก ยังมีการติดอยู่ เช่น อยู่ในโลกก็ติดในลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ออกบวชแล้ว บางทีไปบำเพ็ญธรรมในป่า ไปได้ฌานสมาบัติ ก็ติดในฌานสมาบัติ

เพลินในความสุขจากฌานสมาบัติ ก็เป็นโลกียะเป็นเรื่องเนื่องด้วยโลก บางคนก็ไปพูดถึงฌานสมาบัติ นึกว่าเป็นเรื่องโลกุตตระ ซึ่งที่จริงไม่ถูกต้อง ความจริงแล้ว ฌานสมาบัติตามปกติก็เป็นโลกียธรรมทั้งสิ้น จะเป็นโลกุตตรธรรมก็ต่อเมื่อไปเป็นฌานสมาบัติของท่านผู้หลุดพ้นแล้ว แม้จะเป็นพระโสดาบันอยู่บ้าน จะได้ฌานสมาบัติหรือไม่ ก็เป็นโลกุตตระ ถ้าได้ฌานสมาบัติด้วย ฌานสมาบัตินั้นก็กลายเป็นโลกุตตระไป

ฉะนั้น เรื่องโลกียะโลกุตตระนี้ จะมองแต่เพียงความเป็นอยู่ต่างๆ ไปยอมไม่ถูกต้อง จะต้องมองถึงภาวะจิตใจที่หลุดพ้น เป็นอันว่า ไม่พึงแบ่งแยกที่สภาพความเป็นอยู่เท่านั้น แต่ต้องเข้าถึงชีวิตจิตใจ ถ้าเขาอยู่ในโลก แม้อยู่ครองเรือน แต่ชีวิตจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้น เช่น เป็นพระโสดาบัน เป็นต้น เขาก็บรรลุโลกุตตรธรรมแล้ว

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสว่า เราบัญญัติโลกุตตรธรรมว่าเป็นสมบัติของมนุษย์ทุกคน เช่นเดียวกับที่พราหมณ์บัญญัติว่า ในวาระ ๔ นั้น วาระกะษัตริย์มีอันนี้เป็นสมบัติประจำตัววาระพราหมณ์ มีอันนี้เป็นสมบัติประจำตัว วาระแพศย์ วาระศูทรมีอันนี้เป็นสมบัติประจำตัว พราหมณ์เขาบัญญัติไว้อย่างนั้น เช่น บอกว่า สำหรับวาระศูทรนั้นให้เดียวกับไม้คาน เป็นสมบัติประจำตัวอะไรทำนองนี้ แต่พระพุทธเจ้าว่า เราบัญญัติ

โลกุตตรธรรมให้เป็นสมบัติของทุกคน ให้มนุษย์ทุกคนมีโลกุตตรธรรม

เพราะฉะนั้น จะอยู่ที่ไหน อยู่ในโลก ในบ้านก็ตาม ออกบวชก็ตาม ก็ควรพยายามแสวงหาและเข้าถึงโลกุตตรธรรม พยายามให้ชีวิตนี้ จิตใจนี้เป็นอิสระให้ได้ มิฉะนั้น แม้จะออกบวชแล้ว ไปได้ฉานสมบัติ ไปติดเพลินในฉานสมบัติเสีย ก็อยู่ในโลกียธรรมนั่นเอง เพราะฉานสมบัติเป็นโลกียธรรม หาใช่เป็นโลกุตตรธรรมไม่ ถ้าเป็นของปุถุชน ที่นี้ ก็ขอข้ามไปก่อน

หลักการทั่วไปของพระพุทธศาสนานั้น ท่านถือว่า อริยสัจเป็นหลักใหญ่หลักกลางครอบคลุมได้หมด เรารู้กันอยู่แล้วว่า อริยสัจ มีความสำคัญ แต่เมื่อพูดถึงอริยสัจ ก็คงจะต้องไม่มองข้ามกิจในอริยสัจไปด้วย เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงอริยสัจ พระองค์จะตรัสกิจในอริยสัจด้วย แล้วก็ตรัสไว้ในอัมมจักกัปวัตตตนสูตรถึงการที่ว่า เพราะพระองค์ได้ทำกิจในอริยสัจเสร็จจึงสิ้นทุกข์ต้องบริบูรณ์ จึงปฏิญาณพระองค์ได้ว่าตรัสรู้ ที่นี้กิจในอริยสัจก็มี ๔ ประการ

๑. ทุกข์ นั้น กิจของมัน คือ ปริญา คือ ทำความเข้าใจทำความเข้าใจ กำหนดให้ได้ ทุกข์จะแปลว่าปัญหาก็ได้ ปัญหา นั้นจะต้องทำปริญาคือกำหนดรู้ รู้จักมันตามความเป็นจริง ตามสภาวะ เหมือนตรวจโรคให้รู้ว่า เป็นอะไรก่อน

๒. สมุทัย กิจในสมุทัยก็คือ ปทานะ กำจัดหรือละเสีย หมายความว่า จะต้องสืบสาวให้ได้ว่า มันคืออะไร แล้วละมันเสีย เหมือนค้นหาเชื้อหรือตัวเหตุที่ทำให้เป็นโรค เพื่อจะกำจัดแก้ไข

๓. นิโรธ คือจุดหมาย กิจในจุดหมายก็คือ สัจฉิกิริยา การกระทำให้ประจักษ์แจ้งหรือการบรรลุ ก็จะต้องกำหนดให้ได้ว่า เป้าหมายของเราคืออะไร เราต้องการอะไร มันเป็นไปได้จริงหรือไม่ ฟังประสงค์หรือไม่ แล้วก็พยายามเข้าถึง เหมือนคาดหมายผลการรักษาว่าจะหวังได้แค่ไหน

๔. สุตท้ายก็ มรรค กิจในมรรคก็คือ ภาวนา การทำให้เกิดให้มีหรือลงมือปฏิบัติ ได้แก่ วิธีการ และรายละเอียดในการกระทำ จะต้องลงมือกระทำ เหมือนวางยา วางรายละเอียดในวิธีการรักษาให้ได้ผลตามที่คาด

ฉะนั้น เรื่องอริยสัจนี้จะต้องมาพร้อมด้วยกิจในอริยสัจ ถ้าปฏิบัติถูกต้องก็จะผ่านพ้นการที่จะถูกกล่าวหาด้วย มีผู้กล่าวหา เช่นว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองโลกในแง่ร้าย อะไรต่างๆ เป็นต้น พระพุทธศาสนาสอนทุกข์เพื่อปริญา เพื่อรู้จักมันตามความเป็นจริงเท่านั้น ไม่ใช่ให้มันง่อดองว่า โอ... โลกนี้มันทุกข์ไม่สบายเลยหนอ แล้วใจก็เศร้าหดหู่อยู่ ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าสอนเรื่องทุกข์เพื่อปริญา รู้จักกำหนดหมายให้เข้าใจมันตาม

ความเป็นจริง ตามสภาวะ เพื่อเราจะได้นำไปปฏิบัติ คือ สืบสาวหาเหตุเพื่อจะละมันเสีย แล้วกำหนดเป้าหมาย รู้จักจุดหมาย แล้วก็ลงมือปฏิบัติตามมรรค สิ่งที่เราต้องทำก็คือมรรค ท่านสอนให้เรียนรู้ปัญหา เพื่อให้แก้ปัญหาได้ รู้จักทุกข์เพื่อให้หายทุกข์

นี่เป็นเรื่องที่อาตมภาพยกขึ้นมาเป็นข้อสังเกต เป็นจุดที่ฟังนั้น ฟังช้า ก็ถึงเวลาที่คงจะเรียกได้ว่าพอสมควร เกรงว่าเรื่องเหล่านี้จะกินเวลามาก ก็เลยพยายามพูดให้สั้น อาตมภาพรู้สึกว่าจะเข้าใจคลาดเคลื่อนไปในเรื่องเวลาบ้างด้วย จึงเหลือเวลาสำหรับการพูดคุยอภิปรายกันมาก ก็คิดว่าดีเหมือนกัน ถ้าหาว่าจะได้นำเอาเรื่องราวที่ฟังกล่าวหรือฟังพิจารณานำมาถกเถียง ช่วยกันให้ความคิดเห็น สำหรับส่วนที่อาตมภาพพูดแล้วนี้ ก็อาจจะมีปัญหาหรือมีข้อที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ อาจจะมีบางส่วนที่ยังไม่ได้พูดถึงที่จะพูดแต่ตกหล่นไป ก็อาจจะนำมาพิจารณาในที่นี้ด้วย.

หมายเหตุ : แสดงในการสัมมนา "หลักวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์" จัดโดย คณะอนุกรรมการฯ เสนอหลักวิชาการตามแนวพุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ณ ศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๔ มกราคม ๒๕๒๔ ตีพิมพ์ครั้งแรก ในพุทธจักร ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑๐,๑๑,๑๒ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๒๕ พิมพ์ครั้งที่สองในหนังสือ "ลักษณะสังคมพุทธ" สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง จัดพิมพ์ พ.ศ.๒๕๒๗